

УЗРОК И ДИНАМИКА НАСИЉА

Siniša Malešević: Why Humans Fight: The Social Dynamics of Close-Range Violence (Cambridge University Press, 2022)

Синиша Малешевић је већ годинама једно од најутицајнијих и најреферентнијих имена у области социологије национализма, организованог насиља и рата. Овај рођени Бањалучанин данас је шеф катедре за социологију на Даблинском универзитетском колеџу, члан Ирске академије наука и аутор више од стотину научних радова и петнаест књига преведених на више језика. За разлику од претходних студија у којима је углавном био фокусиран на историјску анализу организованог насиља на макронивоу,¹ у новој књизи *Why Humans Fight: The Social Dynamics of Close-Range Violence*, бави се микро и мезосоциологијом непосредног насиља.

Малешевић поставља питања узрока и динамике насиља, мотивације да се у њему учествује те колико је оно обликовано друштвеним контекстима. Иако је у већини радова из ове области нагласак на различитим биолошким факторима или индивидуалним мотивима (психолошким, идеолошким, економским), проблем је, према аутору, знатно сложенији јер се насиље као релацијски и колективни феномен обликује другачијом друштвеном динамиком, односно зависи од читавог низа историјских, друштвених и

културалних фактора. Малешевић сматра да је неопходно истражити како ти фактори утичу на понашање људи у насилним ситуацијама на макронивоу, посебно у непосредном ратном окружењу. С тим у вези уводи концепт „друштвене борбености” који дефинише као комплексан друштвени феномен обликован интеракцијом између принудне бирократизације, идеолошких процеса и мрежа микросолидарности, што чини темељну структуру за разумијевање понашања људи у насилним ситуацијама (8–9).

Књига је структурирана у једанаест поглавља, од којих се првих шест наслања на претходне радове у којима је аутор артикулисао своју анализу насиља, наглашавајући дјеловање три међусобно повезана дугорочна процеса (организација, идеологизација и микросолидарност), док је остатак књиге више емпиријски, рађен на основу интервјуа с бившим припадницима Хрватске војске, ХВО и Војске Републике Српске, као и Ирске републиканске армије (IRA).

У првом поглављу аутор детаљно анализира и критикује доминантне есенцијалистичке интерпретације које покушавају објаснити људско понашање кроз биолошке или психолошке датости. Тврди да иако су биологија и психологија важне за разумијевање друштвеног понашања, истраживања из различитих дисципли-

¹ Siniša Malešević, *Sociologija rata i nasilja*, Jeseski & Turk, Zagreb, 2011; Siniša Malešević, *The Rise of Organised Brutality: A Historical Sociology of Violence*, Cambridge University Press, 2017.

на указују на то да је непосредно насиље комплексно и често значајно обликовано друштвеним окружењем (17-39). Континуирани пораст насиља кроз историју директно је повезан са растом и експанзијом државне моћи и других присилних друштвених организација, те је од суштинске важности усмјерити пажњу на организационе, идеолошке и микроинтеракцијске процесе који омогућавају непосредно насиље (44).

У сљедећа два поглавља фокус се пребацује на економске и идеолошке аспекте насиља. У другом поглављу аутор тврди да иако друштвене неједнакости као и економски интереси стварају услове за насиље, оне су у већој мјери недовољне да генеришу и одржавају дуготрајно насиље и саме по себи не могу адекватно објаснити људску мотивацију за сукоб (46). Малешевић поглавље завршава кратком критичком анализом два емпиријска случаја која показују границе економских модела насиља (60-67). Сматра да економски фактори јесу битни, али углавном као дио ширег контекста који укључује, између осталог, организационе захтјеве, идеолошке доктрине и динамику малих група.

Треће поглавље нуди критичку анализу постојећих приступа који наглашавају кључну улогу идеологије у колективној мотивацији за насиље. Малешевић сматра да идеолошке доктрине саме по себи не генеришу насилне исходе. Кроз компаративну анализу два потпуно различита историјска примјера – крсташких ратова и ратног искуства Тамилских тигрова, показује како процес идеологизације, а не фиксирани идеолошке доктрине, обликује историјску динамику насиља, те како заједничка идеолошка начела доприносе мобилизацији и легитимисању насиља

(86-95). Закључује да је друштвена борбеност редовно заснована на интеракцији присилне бирократизације и идеологизације са мрежама микросолидарности (96).

Четврто поглавље фокусира се на моћ присиле, посебно на механизме које различите друштвене организације користе како би појединце нагјерале на борбу. У првом дијелу поглавља аутор истражује улогу државе и њених кључних организација присиле попут војске и полиције (98), док у другом дијелу усмјерава пажњу на моћ присиле недржавних организација (115-119). Затим процјењује улогу присиле у друштвеној борбености и тврди да иако она игра незамјенљиву улогу у претварању обичних појединаца у борце, сама по себи није довољна за осигуравање континуиране посвећености борби. Да би моћ присиле била дугорочно оперативна, она захтијева одређени степен легитимности. Велики дио легитимности постиже се и одржава путем идеолошког „укорјењивања” у сферама микросолидарности (128).

У сљедећем поглављу Малешевић помјера фокус према друштвеним интеракцијама у рату, тј. анализира када и зашто су борци спремни да ратују за друге људе. За разлику од претходних биолошких, психолошких и економских перспектива које наглашавају личну природу насиља у рату, аутор тврди да се већина учесника сукоба бори за друге, те да је борба за друге темељ друштвене борбености. Међутим, наглашава да процеси друштвене борбености могу успјешно функционисати само када су у потпуности уграђени у солидарност на микронивоу (129). У посљедњем дијелу поглавља Малешевић анализира микрониво солидарности на примјерима три различите војне формације: америчких добровољаца у Шпанском грађанском рату, индијских

војника у Првом свјетском рату и припадника Вермахта у Другом свјетском рату. Кроз дубинску анализу писама бораца са фронта показује како солидарност на микронивоу обликује динамику насиља и закључује да ће борци бити мотивисани за рат само онда када друштвене организације успјешно примјене идеолошке дискурсе који опонашају језик микросолидарности (141-158).

У шестом поглављу аутор истражује зашто насиље као историјски специфична пракса утиче на неке друштвене заједнице више него на друге. Такође се бави структурним контекстима који ометају развој идеолошких и организационих механизма који подстичу друштвену борбеност и тврди да се феномен противљења насиљу одвија према сличним социолошким обрасцима као што су она која чине насиље могућим – одбијање да се учествује у насиљу не долази природно већ је такође производ микроинтеракција, организационог и идеолошког рада. Малешевић наводи примјере индијског покрета за независност и борбу против апартејда у Јужној Африци као ефикасне кампање мирног отпора које су, комбиновањем пацифистичких идеја и идеологије људских права са флексибилним организационим структурама, успјеле да мобилишу масовну подршку за ненасилне акције. Успјех оваквих покрета углавном је зависио од њихове способности да споје своју организациону и идеолошку моћ с постојећим мрежама микросолидарности (183-187).

Док је у првом дијелу књиге фокус на кључним теоријским питања, у сљедећим поглављима Малешевић истражује како ови општи принципи функционишу у пракси. Стога у седмом поглављу анализира кључне друштвене процесе који доводе

до насиља у зони борбених дејстава. Упо ређујући и супротстављајући искуства Привремене ирске републиканске армије и Војске Републике Српске, Малешевић анализира како се формалне организационе структуре и званични идеолошки дискурси разликују од искустава обичних бораца, те тврди да традиционални нагласак на индивидуалној мотивацији војника не може објаснити варијабилност ратног искуства. Умјесто тога, сматра да друштвеном борбеношћу често управља сложеност ситуације и заједничка колективна акција која се у зони борбених дејстава развија аутономно.

Ова упоредна анализа показује да мала побуњеничка организација попут ИРА може имати ефикаснији бирократски систем управљања него формална војна организација попут ВРС. Према Малешевићу, ИРА је била формалнија, имала је боље развијен систем команде и контроле, била је дисциплинованија и имала је сложенију подјелу рада од ВРС. У неким аспектима то се може повезати са симетричном структуром моћи под којом је ИРА дјеловала – доминацијом британског безбједносног апарата и моћнијих војних и полицијских снага присутних у Сјеверној Ирској. Будући да је ИРА била релативно мала, централизована, али флексибилна и ефикасна војна организација, такође је била успјешнија у кориштењу постојећих веза микросолидарности како би побољшала своју организациону способност. С друге стране, Малешевић сматра да су организационе слабости ВРС представљале велику препреку за идеолошку пенетрацију на микронивоу (217-221). Коначни исход овог организационог неуспјеха био је, како тврди, готово слом ВРС 1995. године, о чему детаљно пише у сљедећем поглављу.

За Малешевића друштвена кохезија је ријетко аутономан феномен који се потпуно може издвојити од организационих капацитета војске. У многим случајевима ова два процеса међусобно су зависни и њихов рад често одређује дугорочне путање одређеног сукоба. Овај општи аргумент у осмом поглављу аутор примјењује на студије случаја Хрватске војске (ХВ) и Војске Републике Српске (ВРС) током ратова деведесетих и показује како се кохезија и друштвена борбеност унутар јединица појачавају и одржавају организационим јачањем. Стога, упркос почетним сличностима у мотивацији за рат, структурална разлика испоставила се као кључна предност ХВ, јер је одржала снажне мреже микрогрупе солидарности на нивоу комплетне војске, док ВРС никада није развила такве моделе кохезије и на крају рата изгубила је дијелове територије (238-246).

У посљедњем поглављу Малешевић нуди социолошку анализу убијања у рату са фокусом на улогу емоција у индивидуалним и друштвеним одговорима на овај феномен. У првом дијелу критички анализира постојећа истраживања о убијању у рату и износи алтернативни приступ разумијевању емоционалне динамике убијања у контексту друштвене борбености, док у другом дијелу поглавља истражује различите аспекте насилних акција на бојном пољу кроз анализу разговора с борцима из Хрватске и Босне и Херцеговине. На крају повезује теоријске аргументе и резултате емпиријског истраживања те закључује да емоционална динамика убијања има мање везе с биологијом и наводно укоријењеним „емоционалним отисцима”, а много више са друштвеним процесима који претходе и прате чин насиља (274-278).

У времену екстремне специјализације

у друштвеним наукама ријетки су аутори које пружају тако свеобухватан увид у сложеност феномена насиља као што то чини Синиша Малешевић у својој књизи. Допринос књиге је вишеструк, а може се сажети у неколико кључних елемената: Малешевић пружа критички осврт на постојеће теоријске парадигме које покушавају објаснити насиље, идентификује њихова ограничења и нуди оригиналан теоријски оквир за разумевање непосредног насиља, фокусирајући се на друштвене динамике које обликују насиље. Уводи појам „друштвене борбености” и истиче важност микросолидарности, идеолошких процеса и организационих структура за схватање понашања људи у насилним ситуацијама. Затим, комбинује различите перспективе како би пружио свеобухватно разумијевање феномена насиља. Кроз емпиријска истраживања и компаративне анализе, која укључују дубинске интервјуе са бившим војницима из различитих формација на простору бивше државе, а која ће сигурно бити најзанимљивија домаћој публици, даје драгоцјене увиде у механизме који стоје иза насиља у различитим контекстима. На крају наглашава потребу за нијансираним разумијевањем насиља, његову укоријењеност у ширим друштвеним процесима и сложену интеракцију између индивидуалног дјеловања и структуралних ограничења.

Малешевићева анализа, која се ослања на дугогодишња истраживања и ауторитативно позиционирање у области социологије национализма, организованог насиља и рата, представља значајан помак у разумијевању насиља на микро и мезонивоу. Ова изузетна књига поставља основе за будуће теоријске и емпиријске анализе, отварајући читав низ нових питања и перспектива за истраживаче. Она не само да

обогаћује теоријску дебату на пољу социологије насиља већ пружа практичне смјернице за разумијевање и превазилажење насилних сукоба којима свакодневно свједочимо и који ће обликовати нашу будућност.

Синиша Д. Лазић